

Kiriku ja kõrghariduse seostest: minevikust tulevikku vaadates

RANDAR TASMUTH, EELK UI Uue Testamendi professor

Kui meenutada laia ajaloolist pilti ajalooliselt ja geograafiliselt koos konfessionaalsete eripäradega, siis on kirikute ja haridusasutuste, kirikute seisukohtade ja hariduslike vaadete, hariduse ja kõrghariduse, hariduse ja kirikliku hariduse, kõrghariduse ja kirikliku kõrghariduse mõisted olnud omavahel kõikvõimalikes ja võimatutes kombinatsioonides. Sageli on kirikute hoiakuid teoloogilise kõrghariduse suhtes mõjutanud asukohariigi seadusandlus ja ühiskondlik kultuuriline paradigma. Kõik seosed olenevad kontekstist ja kontekst määrab osalt ka kõrghariduse ja kiriku kohustuste väljendusvormi konkreetsel ajahetkel.

Eestis on kõrgharidus ja teoloogiline kõrgharidus olnud alates seitsmeteistkümnendast sajandist omavahel tihedas kokkupuutes ja vahel ositi pingelises, ent valdavalt teineteist hindavates suhetes. Soovi korral võib viimaste sajandite konteksti nimetada protestantlikuks kultuuriruumiks, kus kõigepealt eeldatakse vestluspartneri ära kuulamist. Meil tegi küll 50 aasta pikkune võõras võim palju kurja ja viis arusaamise kultuursest diskussioonist ajas tagasi.

Kui haridust mõista teadmiste, oskuste, veendumuste ja isikuomaduste kogumina, mille eesmärk on aidata maailmas õigesti elada, siis võib teoloogilist haridust mõista niisuguste teadmiste, oskuste, veendumuste ja isikuomaduste kogumina, mille eesmärk on aidata teadlikul uskuval inimesel Jumala maailmas õigesti elada. Teoloogilise kõrghariduse omandamine on õnnestunud siis kui kõik haridusele loomupäraselt omane on õppeprotsessis olemas, ent on põimunud millegagi, mis on meile annina antud ja mis jumaliku päritolu tõttu ei ole sõnastatav.

Kirik, teoloogia ja ühiskond. Kirik, teoloogia ja ühiskond võiksid moodustada koos toimiva terviku. Kirik ja teoloogia saavad olla olemas vaid ühiskonna olemasolul. Ühiskond saab olla olemas küll ilma kiriku ja teoloogiata, ent ei ole see, mis ta olla saaks ja olema peaks. Kirik teoloogilise kõrghariduseta jääb poolpimedaks, teoloogiline kõrgharidus ilma kirikuta pooljalutuks. Eestis oleme nüüd ümmarguselt 30 aastat saanud toimetada nii, et kirik, teoloogia ja ühiskond võiksid koostoimes paremat homset kujundada.

Mis on või oli eilne normaalsus? Nõnda nimetatakse praeguse „kroonviiruse varivalitsuse ajale“ eelnenud olukorda. Sellest lähtuvalt ootavad mõned aega, mil saab pöörduda tagasi normaalsusesse, mida nad ootavad eilse taastumisena nii nagu see oli. Mitmete riigiabi taotlejate eesmärk ongi kriisis ellu jääda ja siis endise juurde tagasi pöörduda. Kiriku ja teoloogilise kõrghariduse võimalused on seotud koostööga nende inimestega, kes on veendunud, et endist ei või samasugusena tagasi tahta ja tuleb kasutada võimalust elukorraldust selgelt muuta. Normi mõiste ise vajab täpsustust, kuna see eeldab olukorda, suhteid ja tegevusi, mis on normiks, juhiseks ja eluvaateks. Just eluvaade ehk maailmavaate on määrav, sest selle alusel kujundatakse ühiskondlikult jagatud arvamus, mida nimetatakse normiks ja normaalsuseks. Selleks, et normi vastu ei eksitaks, koostatakse ühiskondades juhised.

Tänane olukord on avatum eluvaate ehk maailmavaate ümber mõtestamisele, mille alusel võiks kujundada uut ühiskondlikult jagatud arvamust, mida siis võiks nimetada normiks ja normaalsuseks. Uued normid tooksid kaasa ka uued juhised. Kui mõtleme uue normaalsuse kategooriates, siis võime seda nimetada tuleviku normaalsuseks. Mai kuule 2020 järgneva aasta jooksul kujunevad välja

protsessid, mis muudavad järgnevate aastate jaoks üsna paljusid asju. Esiteks. Paljud asjad on praegugi nii nagu nad olid ja jäävad ilmselt endisteks ka edaspidi. Teiseks. Mingi osa asju, mis praegu on katkenud või on teisiti, tulevad tagasi samasugustena. Kolmandaks. Oluline on just kolmas osa, mille üle käivad arutlused ja mis kujunevad teistsugusteks ja seda kas ilma kiriku ja teoloogilise kõrghariduse osalusega või koos nendega. Sellest kolmandast osast teguritest oleneb kui normaalseks sobiv tulevast eluviisi nimetada.

Küsimus tuleviku normaalsusest. Tuleviku normaalsus on olukord, milles me igal juhul elame. Erinevus on selle kvaliteedis, kas see elukorraldus väärib tõsise analüüsi järel normi nime. Missugune on seal õiguse positsioon ja kui pikana näeme kestlikkust. Miljöö kujunemist juhivad poliitikud, teadlased ja ettevõtjad olemasolevate arusaamade, võimete ja väärtushinnangute alusel. Siin on küsimus teoloogiale ja kirikule selles, kui palju me suudame ja tahame uue kujunemises osaleda. Kui paljudes juhtimise elementides me saame teoloogia andidega osaleda.

Toon nüüd uuesti esile alguses esitatud mõtted. Kui teoloogilist haridust võib mõista niisuguste teadmiste, oskuste, veendumuste ja isikuomaduste kogumina, mille eesmärk on aidata teadlikul uskuval inimesel Jumala maailmas õigesti elada, siis võiks olla võimalusi osaleda niinimetatud uue normaalsuse kujundamisel. Kuna haridus on kogu kultuuri funktsioon ja paljuski Ülo Vooglaiu selgituste kohaselt ühiskonna funktsioneerimise, muutumise ja arengu tegur, siis on kõrgharidus ja teoloogiline kõrgharidus kutsutud neid funktsioone täitma. On ihaldusväärne, et samasse seosesse paigutub ka kirik, kes on korruga nii kultuuri osa kui ka selle üks katalüsaator teiste seas. Selle sisendiga tahan rõhutada kiriku ja kirikliku kõrghariduse omavahelist kokkukuuluvust ja ka funktsionaalset seost kultuuriga ning selle kujundamisega.

Kiriku, kõrghariduse ja kultuuri seos on minevikus olnud kohati väga läbi põimunud nagu seda võib ette kujutada keskaegse ja reformatsiooniaegse Tallinna näitel. Selline põimumine on olnud nii suur, et saab põhjendatult küsida tolleaegse kiriku kriitilise distantse järele sootsiumis. Tulevikku vaadates on praegune peaküsimus teistsugune. Kas kirik ja teoloogiline kõrgharidus suudavad piisavalt kaasa töötada tuleviku normaalsuse kujundamisel nii, et loodetav elulaad saaks kujuneda normaalsuseks, mida üksnes nii et nimetata, vaid et see vastaks läbi mõeldud kvaliteedile.

Kirik vajab oma koguduste juhatustesse ja sinoditesse koguduste aktiivseid liikmeid, kes on meie ülikoolides erinevate erialade õppejõud ja teadurid. See võimaldab kirikul rohkem osaleda ühiskonna funktsioneerimise, muutumise ja arengu teguri rollis panustades sellesse vaimuliku ja igavikulise mõõtmega. Seda koostööd vajab ka kirik ise enda hariduse kvaliteedi monitooringuks. Ma mõtlen just seda, et kirikus toimuks püsiv arutlus selle üle, mida soolaks olemine igas olukorras tähendab. Siit tuleme inimeste isikuomaduste ja isikliku käitumise juurde.

Eluvaade, karakterikujundus ja enesedistsipliin. Need omadused on olnud minevikus kristliku elu tugevad küljed ja aidanud ühiskonnas õhku puhtamana hoida. Vaimsus ja vaimne selgroog on vajalikud prioriteetidest kinni pidamiseks siis kui harjumused ja sotsiaalne keskkond neid ei soosi. Tarbimine on keskne tegur, kuna tarbimine käivitab kõik niinimetatud vajaduste rahuldamise ahelad nagu tootmine, transport, saastamine jne. Küsimuseks saabki see, mis on ühe haritud ristiinimese mõistlikud vajadused pikas perspektiivis vaadatuna Jumala maailmas elades ja selle eest vastutades. Loodu armastamise loosungist üksi jääb väheks, vaja on tõenduspõhise loodusteaduse, väärtusteadliku ühiskonnateaduse ja vastutustundliku usuteaduse kokkusaamist.

Kokkusaamine ei ole kokku sulamine vaid koostöö, mille täpne tagasitõlge kreeka keelde on sünergia. Sünergia sõna kangesti peeneks terminiks pidavad haridusvaldkonna inimesed ja täienduskoolitajad kasutagu parem emakeelset koostöö sõna kui sünergia täpset emakeelset vastet. Veelgi enam, kreekakeelne 'sünergos' tähendab koguni sama tööd tegevate töökaaslast, kolleegi, kaastöölist või koostöölist. Nii, et kiriku, kirikliku kõrghariduse ja teiste alade kõrghariduse esindajad peavad olema koostöölised Jumala maailma kestlikul harimisel. Kui me jõuame ühiskondliku kokkuleppeni kahes asjas - et kogu terviklik haridus hõlmab ka teoloogiat ja et haridus on kultuuri funktsioon selle sõna täiuslikus tähenduses - siis võime võtta omaks järgneva metafoori. Haridus on kultuuri funktsioon, ent kultuuri funktsioon on ühiskonna vastutusrikas koostöö Jumala viinamäel.

Sellel globaalsel viinamäel töötamine eeldab isikuomaduste korduvat läbi mõtlemist, valikute tegemist ja iseloomukindluse kasvatamist, mis teadagi eeldab motivatsiooni. Kas ma tahan enda elust elimineerida tarbetud tarbed, mis mulle varem mugavuse tõttu normaalsena tundusid, aga seda tegelikult ei olegi? Kui midagi niisugust on suutnud teha mõned looduslähedased kogukonnad, miks siis seda enam mitte ristiinimesed? Kas aitab meid siin usu jõud? Küllap aitab, sest usu jõud on samal ajal ka usu saladus?

Theologia specialiter. Hea lugeja on juba hakanud ootama spetsiifiliselt teoloogilist kõnet. Ise küsimus on spetsiifika piiritlemine, ent see ei ole tänase arutluse fookuses. Teoloogiline kõrgharidus on dialoogis ja seda korraga mitmes suunas. Akadeemilises ja ideede valdkonnas on teoloogia dialoogis nii üldharidusega kui ka ilmutusega. Teoloogia suhe üldharidusega hõlmab korraga selle üheks aspektiks olemist ja samal ajal dialoogi hariduse teiste valdkondadega. Teoloogia suhe ilmutusega on aga vahendatud logos'e kaudu. Ilmutus on meile antud sõna kujul ja teoloogia arutleb sõna ja sõnade abil. Sõna võimaldab teoloogia ja ilmutuse dialoogi. Dialoog tähendab tõlkes „läbi sõna“.

Hea teoloogiline haridus eeldab sellega kaasas käivat praktikat. Praktika ehk teisiti väljendatuna (usu)praktika ei ole teoloogia ülekuub, vaid teoloogia tõendaja, kontroll ja jõuallikas. Lühemalt öelduna, (usu)praktika on teoloogia enese eluviis. Muidu võiks ka teoloogilist kõrgharidust kirjeldada nõnda, et kui teoloog küll mõtleb sõna ehk logos'e üle ja kuuleb sõna, aga ei tee selle järgi, siis ta sarnaneb mehega, kes vaatles oma teoloogilist palet peeglist. Ta vaatles, läks minema ja unustas varsti, missugune ta oli (Jk 1:23-24). Teoloogilises (usu)praktikas on kindel koht rutiinil, rituaalil ja nendega koostöös oleva loovusel. (Usu)praktika rajab silla teoloogia ja kiriku vahele ning teoloogia ja ühiskonna vahele. Jaakobuse kirja vaimu parafraseerivalt kohaldades võib öelda, et (usu)praktika läbikatsumine teeb kannatlikuks (Jk 3:3). Ent üksnes kannatlikkuse läbi on võimalik viia ellu eesmärged.

Loovuse vajadust teoloogilises kõrghariduses aitavad üleval hoida ka nn välised tegurid nagu ühiskondlik olukord ja teised teadusharud. Kuidas on lugu loovuse võimekusega? Loovuse võimekuseks on vajalik seesama juba nimetatud koostöö. Koostöö ühiskonna erinevate valdkondadega ja koostöö teiste teadusvaldkondade esindajatega.

Niinimetatud tuleviku normaalsus eeldab ökoloogia, ökonoomika ja moraalseadustega uuel tasandil arvestamist. Paljud teadused nagu füüsika, bioloogia ning ka teoloogia on harjunud hindama tundmatut (kasvõi oletuslikult) varem kogetu põhjal. Tundmatu tuleviku kohta ennustusi, mudeleid ja lõpuks ka tegevusplaanid kujundades tuleb ikka silmas pidada, et neid teevad ja rakendavad inimesed. Inimeste tegude puhul on aga alati mängus iseloomu, karakteri, tahte ja moraali aspektid. Esiteks mõjutavad need ökoloogia, ökonoomika ja sotsiaalteaduste vallas tehtavaid otsuseid. Teiseks mõjutab kõiki otsuseid ajalooline kontekst ja sellest kerkivad ülesanded. Krooniviiruse kontekst on samas meeldetuletus

ökoloogia tähtsusest. *Theologia specialiter* akadeemiliselt ja kirik organisatsiooniliselt saavad koos palju ära teha.

Esimene tegur on inimene ise oma maailmavaate, hoiakute ja vastutustundega. Mõeldes globaalselt ja toimides lokaalselt peame olema valmis tootma ja tarbima kohalikku mahetoitu tehes seda kooskõlas looduga. Peaksime olema valmis taastama endisi peenramaid ja rakendama oma haridust Jumala aia harimiseks, et haridus vilja kannaks. Nüüd on aeg lõpumetafooriks. Aga mis on metafoor? See on ülekanne. Professor Vello Salo on oma elu lõpupoole öelnud, et „mina olen siin maailmas eksamil.“ Lisan, et see kehtib meie kõigi jaoks.

Vaatame siis, kuidas meil siin maailmas sooritatava eksamiga võiks minna. Eedeni aias (1Ms 2) olid olemas vesi, taimed ja Jumala Sõna inimese jaoks, kes olid pandud seda aeda hoidma ja harima. Jõgi harunes veel koguni neljaks ja kastis aeda. Inimene pidi aga teadma, mida tohib ja mida mitte ning mis on õige. Need Jumala poolt asetatud õigused olid asetatud ka nn inimõigusteks ja nende piires oli vaja liikuda, et Jumala õnnistus püsiks. Meie kontekst on Eesti ja meil on kolmest elemendist õnneks kaks veel olemas. Üsna palju on meil puhast vett ja (metsa)taimi. Vaja on kolmandat. Järelikult takistab meid *Eesti Eedeni* üles ehitamisel Jumala Sõna vähesus. Küll me ju sooviksime, et Maarjamaa oleks rohkem Eedeni aia moodi. Selleks on aga vaja taas üles leida ja tagasi tuua kolmas komponent - Jumala sõna – ja siis seda järgida. Kui me hakkame rohkem elama Jumala sõna juhtimisel, siis kannab haridus rohkem vilja ning langeb õnnistus veel suuremal määral nii veele, taimedele kui ka kogu maale.